

شگردهای وصف در آثار جامی

(یوسف وزلیخا، لیلی و مجنون، سلمان و اقبال)

مؤلفان
www.ketab.ir
دکتر اسحاق ظیفانی (عضویت علمی دانشگاه اصفهان) - دکتر هاجر فتحی بجف آبادی

انتشارات کوهر گویا

سرشناسه

: طغیانی، اسحق، ۱۳۳۵

عنوان و نام پدیدآور

: شگردهای وصف در آثار جامی / مولفان اسحق طغیانی، هاجر فتحی نجف آبادی.

مشخصات نشر

: اصفهان: گوهر گویا، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری

: ۳۸۰ص: جدول.

شابک

: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۴۴۰-۹-۳

وضعیت فهرست نویسی

: فیفا

یادداشت

: کتابنامه: ص. [۳۷۳]-۳۸۰.

موضوع

: جامی، عبدالرحمن بن احمد، ۸۱۷ - ۸۹۸ ق. -- نقد و تفسیر

موضوع

: وصف

Description (Rhetoric)

شناسه افزوده

: فتحی نجف آبادی، هاجر، ۱۳۶۱

شماره کتابشناسی ملی

: ۸۶۵۳۵۷۷

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیفا

انتشارات گوهر گویا

اصفهان - بلوار آتشگاه، ابتدای کوچه ۶۸

تلفن: ۰۳۱-۳۷۷۲۲۹۹۹ en.gohargouya@gmail.com

• عنوان: شگردهای وصف در آثار جامی

• مؤلفان: دکتر اسحق طغیانی (عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان)، دکتر هاجر فتحی نجف آبادی

• مدیر مسئول: امراله نصرآزادانی

• نوبت چاپ: اول

• سال چاپ: ۱۴۰۰

• تیراژ: ۵۰۰

• قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان

۰۳۱ - ۳۷۷۲۲۹۹۹

مرکز پخش: اصفهان: انتشارات گوهر گویا

* تکثیر تمام یا قسمتی از این اثر بدون اجازه ناشر/مؤلف مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

* صحت مطالب کتاب برعهده مؤلف/مترجم بوده و ناشر هیچ گونه مسئولیتی در این خصوص ندارد.

* این کتاب حاصل انجام رساله دکتری دانش آموخته دانشگاه اصفهان بوده و دارای مجوز چاپ

شماره ۱۴۰۰/۵/۱۱۸۶۵۶ مورخ ۱۴۰۰/۰۵/۱۰ از معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه مذکور می باشد.

فهرست مطالب

پیش گفتار	۱
فصل اول مبانی	۱
مقدمه	۱
قرن نهم هجری	۲
جامی	۴
شرح حال و جایگاه	۴
مذهب و تصوف	۷
آثار	۱۰
ادبیات	۱۰
نثر	۱۰
نظم	۱۱
علوم نقلی	۱۴
علوم قرآنی	۱۴
حدیث و سیره نبوی	۱۴
علوم زبان، دستور، لغات، فنون شعری	۱۴
علوم عقلی	۱۴
ریاضیات	۱۴
عرفان و حکمت	۱۵
جامی از دیدگاه پژوهشگران	۱۷
پیروی از بزرگان	۲۰
احاطه بر زبان عربی	۲۲
ممدوحین	۲۲
سفر	۲۲
خصوصیات و ویژگی ها	۲۴

۲۷	وصف، جزء لاینفک روایت
۲۸	هدف از وصف
۲۹	سیر وصف
۳۳	وصف در ادبیات عرب
۳۷	تقسیم‌بندی وصف
۴۱	زبان معیار و زبان ادبی
۴۵	بلاغت
۴۶	مطالعات ادبی در غرب
۴۷	مطالعات ادبی مسلمانان
۴۹	بلاغت و زبان‌شناسی
۵۱	روایت‌شناسی
۵۲	روایت
۵۳	راوی
۵۴	شخصیت و شخصیت‌پردازی
۵۶	ابزارها و عناصر شخصیت‌پردازی
۵۷	فضا و رنگ
۵۸	صحنه (زمان و مکان)
۵۹	گفتگو
۶۰	وصف
۶۰	زمان و روایت
۶۱	زمان روایی
۶۱	ترتیب روایت (نظم روایت)
۶۲	دیرش یا مدت و سرعت یا تداوم و توالی
۶۴	بسامه یا تکرار
۶۵	نظریه بارت درباره سطوح روایت و جایگاه وصف در این نظریه
۶۶	توماشفسکی، روایت، وصف
۶۸	انسجام متن

۶۹..... انسجام دستوری

۷۰..... انسجام واژگانی

۷۰..... تکرار

۷۱..... توازن آوایی

۷۱..... واج آرایشی

۷۲..... توازن واژگانی

۷۲..... تکرار عین واژه (تکرار کامل)

۷۲..... ردیف

۷۳..... جناس

۷۴..... توازن نحوی

۷۴..... باهم آیی

۷۵..... انسجام پیوندی

۷۷..... فصل دوم شگردهای وصف در حوزه روایت

۷۷..... عشق، عاشق و معشوق و مناسبات میان عاشق و معشوق

۸۳..... کارکردهای وصف در روایت

۸۴..... وصف، بن مایه آزاد و ایستای متن

۸۴..... وصف، آگاهاننده و نمایه خاص

۸۵..... شخصیت پردازی

۸۶..... شخصیت پردازی مستقیم در منظومه یوسف و زلیخا

۸۷..... راوی سوم شخص بیرون داستانی (جامی)

۸۷..... شخصیت های انسانی

۹۲..... ملزومات شخصیت های انسانی

۹۴..... راوی اول شخص درون داستانی (شخصیت داستان)

۹۴..... از زبان یکی از شخصیت ها با شخصیت دیگر

۹۵..... گفتگوی دو شخصیت با یکدیگر

۹۵..... گفتگو به صورت یک عمل ذهنی یا حدیث نفس

۹۶.....	شخصیت پردازی غیرمستقیم
۹۸.....	شخصیت پردازی مستقیم در منظومه لیلی و مجنون
۹۹.....	راوی سوم شخص برون داستانی (جامی)
۹۹.....	شخصیت های انسانی
۱۰۱.....	ملزومات شخصیت انسانی
۱۰۲.....	راوی اول شخص درون داستانی (شخصیت داستان)
۱۰۲.....	گفتگوی دو شخصیت با یکدیگر
۱۰۲.....	از زبان یکی از شخصیت ها با شخصیت دیگر
۱۰۲.....	گفتگوی یک شخصیت به صورت عمل ذهنی یا حدیث نفس
۱۰۳.....	شخصیت پردازی غیرمستقیم
۱۰۳.....	شخصیت پردازی مستقیم در منظومه سلامان و ایسال
۱۰۴.....	راوی سوم شخص برون داستانی (جامی)
۱۰۴.....	شخصیت های انسانی
۱۰۴.....	راوی سوم شخص برون داستانی (جامی) در حکایت های کوتاه
۱۰۵.....	راوی سوم شخص برون داستانی (جامی) در حکایت اصلی
۱۰۶.....	راوی اول شخص درون داستانی (شخصیت داستان)
۱۰۶.....	گفتگوی دو شخصیت با یکدیگر
۱۰۷.....	شخصیت پردازی غیرمستقیم
۱۰۷.....	شخصیت پردازی غیرمستقیم در حکایت های کوتاه
۱۰۸.....	شخصیت پردازی غیرمستقیم در داستان اصلی
۱۰۸.....	فضاسازی
۱۰۹.....	فضاسازی در منظومه یوسف و زلیخا
۱۰۹.....	صحنه (زمان و مکان)
۱۱۰.....	احوال شخصیت ها
۱۱۰.....	گفتگو
۱۱۱.....	وصف اشیاء
۱۱۲.....	وصف شخصیت های فرعی

۱۱۳.....	براعت استهلال
۱۱۵.....	نما (سكانس)
۱۱۸.....	فضاسازی در منظومه لیلی و مجنون
۱۱۸.....	صحنه (زمان و مکان)
۱۱۹.....	احوال شخصیت‌ها
۱۱۹.....	گفتگو با حیوانات، اشیاء، عناصر طبیعی (آئیمیس)
۱۲۰.....	وصف راوی، گفتگوی مجنون
۱۲۴.....	گفتگوی مجنون
۱۲۵.....	وصف شخصیت‌های انسانی و غیر انسانی
۱۲۶.....	براعت استهلال
۱۲۶.....	گنجاندن یک وصف مستقل قبل از روایت کردن یک واقعه
۱۲۷.....	براعت استهلال از طریق واژگان در حوزه لفظ
۱۲۷.....	براعت استهلال از طریق واژگان در حوزه معنی
۱۲۹.....	نما (سكانس)
۱۳۰.....	منظومه سلامان و ابدال
۱۳۰.....	صحنه (زمان و مکان)
۱۳۱.....	احوال شخصیت‌ها
۱۳۱.....	گفتگو
۱۳۱.....	نما (سكانس)
۱۳۲.....	وصف، عامل شتاب منفی
۱۳۳.....	ارتباط وصف با زمان متن و زمان روایت
۱۳۷.....	گزاره هستی و گزاره فرآیندی
۱۴۱.....	وصف و پیرنگ
۱۴۵.....	کارکرد تزئینی، توضیحی و نمادین اوصاف
۱۵۴.....	ساخت اوصاف
۱۵۴.....	اوصاف گوناگون برای یک موضوع
۱۵۵.....	وصف یک موضوع از جهات مختلف

فصل سوم شگردهای وصف در حوزه بلاغت.....	۱۶۱
بعد شعری شخصیت‌پردازی در منظومه لیلی و مجنون.....	۱۶۱
شخصیت‌پردازی مستقیم از طریق وصف، راوی سوم‌شخص برون‌داستانی (جامی).....	۱۶۲
شخصیت‌های انسانی.....	۱۶۲
وصف پدر مجنون.....	۱۶۲
اولین وصف مجنون در منظومه.....	۱۶۸
اولین وصف لیلی در منظومه.....	۱۷۵
اولین وصف مفصل از لیلی در منظومه.....	۱۷۷
ملزومات شخصیت اصلی انسانی (شتر مجنون).....	۱۸۰
شخصیت‌پردازی مستقیم از طریق وصف اول‌شخص درون‌داستانی (شخصیت‌روایت).....	۱۸۳
وصف به صورت گفتگو (بین دو شخصیت).....	۱۸۳
وصف به صورت صحبت یک‌طرفه شخصیت با شخصیت‌های دیگر.....	۱۸۵
وصف به صورت گفتگو (عمل ذهنی).....	۱۸۵
شخصیت‌پردازی غیرمستقیم از طریق وصف کنش شخصیت.....	۱۸۷
بعد شعری در اوصاف به کاررفته برای فضاسازی در منظومه لیلی و مجنون.....	۱۸۸
صحنه.....	۱۸۸
گفتگو با جانوران، گیاهان و اشیاء (آنیسم).....	۱۹۲
شخصیت‌های انسانی و غیرانسانی.....	۱۹۴
براعت استهلال.....	۱۹۶
وصف احوال شخصیت.....	۱۹۸
نما (سکانس).....	۲۰۰
بعد شعری شخصیت‌پردازی در منظومه یوسف و زلیخا.....	۲۰۱
شخصیت‌پردازی مستقیم از طریق وصف، سوم‌شخص برون‌داستانی (جامی).....	۲۰۱
شخصیت انسانی.....	۲۰۱
اولین وصف یوسف.....	۲۰۲
اولین وصف زلیخا.....	۲۰۴

۲۱۱.....	اولین وصف ظاهری یوسف
۲۱۳.....	وصف طیموس
۲۱۴.....	وصف بازغه
۲۱۵.....	ملزومات شخصیت اصلی انسانی
۲۱۶.....	عصای یوسف
۲۱۶.....	اسب یوسف
۲۱۷.....	شخصیت پردازی مستقیم از طریق وصف، اول شخص درون داستانی (شخصیت روایت)
۲۱۷.....	وصف به صورت گفتگو (بین دو شخصیت)
۲۱۸.....	وصف به صورت گفتگوی یک طرفه شخصیت با شخصیت های دیگر
۲۱۹.....	وصف به صورت گفتگو (عمل ذهنی) یا حدیث نفس
۲۲۰.....	شخصیت پردازی غیرمستقیم از طریق وصف کنش شخصیت
۲۲۱.....	بعد شعری فضا سازی در منظومه یوسف و زلیخا
۲۲۲.....	صحنه
۲۲۵.....	احوال شخصیت ها
۲۲۶.....	گفتگو
۲۲۶.....	اشیاء
۲۲۷.....	وصف شخصیت های فرعی
۲۲۸.....	براعت استهلال
۲۲۹.....	نما (سکانس)
۲۳۰.....	بعد شعری شخصیت پردازی در منظومه منظومه سلامان و ایسال
۲۳۱.....	شخصیت پردازی مستقیم از طریق وصف، سوم شخص برون داستانی (جامی)
۲۳۱.....	شخصیت انسانی
۲۳۱.....	اولین وصف سلامان
۲۳۳.....	اولین وصف از ایسال
۲۳۹.....	دومین وصف از سلامان
۲۴۲.....	شخصیت پردازی مستقیم از طریق وصف، اول شخص درون داستانی (شخصیت روایت)
۲۴۲.....	وصف به صورت گفتگو (بین دو شخصیت)

۲۴۳		شخصیت‌پردازی غیرمستقیم از طریق وصف کنش شخصیت
۲۴۴		بعد شعری فضاسازی در منظومه منظومه سلامان و اقبال
۲۴۴		زمان
۲۴۶		مکان
۲۴۷		وصف حال شخصیت‌ها
۲۴۷		گفتگو
۲۴۸		نما (سکانس)
۲۴۹		شگردهای بلاغی در سه منظومه
۲۵۰		آرایه‌های بسیط
۲۵۰		تشبیه
۲۵۷		استعاره
۲۶۲		کنایه
۲۶۶		تناسب
۲۶۸		واج‌آرایی
۲۶۸		تکرار
۲۶۸		تشبیه، تمثیل، تمثیل و ارسال‌المثل
۲۷۰		حرف‌گرایی
۲۷۲		استخدام
۲۷۳		حسن‌تعلیل
۲۷۵		تنسيق الصفات
۲۷۷		ایهام
۲۷۸		حسن‌آمیزی
۲۷۹		آرایه‌های مرکب
۲۷۹		ضرب استعاره در کنایه
۲۸۰		ضرب استعاره در تشبیه
۲۸۰		شگردهای دستوری در ایجاد وصف
۲۸۴		جمع‌بندی شیوه‌های بلاغی در اجزاء مختلف روایت

۲۸۷	فصل چهارم شگردهای وصف در حوزه انسجام متن
۲۸۷	منظومه لیلی و مجنون
۲۸۸	انسجام دستوری
۲۸۸	حذف نهاد (موصوف)/موصوف
۲۸۹	ارجاع
۲۹۰	ربط
۲۹۱	انسجام واژگانی
۲۹۱	تکرار
۲۹۱	توازن واژگانی
۲۹۱	تکرار عین واژه (تکرار کامل)
۲۹۲	تکرار عین واژه
۲۹۲	ردیف
۲۹۴	انواع جناس (غیر از جناس تام)
۲۹۴	توازن آوایی
۲۹۵	واج آرایی
۲۹۷	توازن نحوی
۲۹۷	توازن نحوی از طریق تکرار ضمیر و صفت اشاره
۲۹۹	توازن نحوی از طریق تکرار حرف
۲۹۹	حرف ربط
۳۰۰	حرف ندا
۳۰۱	توازن نحوی از طریق تکرار ساخت
۳۰۳	باهم آیی
۳۰۴	انسجام پیوندی
۳۰۴	ارتباط اضافی
۳۰۵	جمع‌بندی شگردهای وصف در منظومه لیلی و مجنون در حوزه انسجام متن
۳۰۵	شگردهای انسجام متن در اوصافی که به منظور فضاسازی به کار رفته است

زمان و مکان (صحنه)	۳۰۵
صحنه (نما)	۳۰۶
شخصیت‌ها	۳۰۶
احوال شخصیت‌ها	۳۰۶
شگردهای انسجام متن در اوصافی که برای شخصیت‌پردازی به کار رفته است	۳۰۷
اوصافی که از زبان شاعر بیان می‌شود	۳۰۷
اوصافی که به صورت گفتگو اتفاق می‌افتد	۳۰۷
گفتگو بین دو شخصیت (راوی اول شخص درون‌داستانی)	۳۰۸
گفتگو از زبان یکی از شخصیت‌ها (راوی اول شخص درون‌داستانی)	۳۰۸
گفتگو به شکل راوی اول شخص درون‌داستانی (عمل ذهنی)	۳۰۸
شگردهای انسجام متن در اوصافی که به منظور کنش به کار رفته است	۳۰۸
شگردهای انسجام متن در اوصافی که به منظور موضوع به کار رفته است	۳۰۹
یوسف و زلیخا	۳۰۹
انسجام دستوری	۳۰۹
حذف نهاد (موصوف)/موصوف	۳۰۹
ارجاع	۳۱۱
ربط	۳۱۱
انسجام واژگانی	۳۱۱
تکرار	۳۱۱
توازن واژگانی	۳۱۲
ردیف	۳۱۳
انواع جناس (غیر از جناس تام)	۳۱۴
توازن آوایی	۳۱۴
تکرار آوا و واج (تکرار موسیقایی)	۳۱۴
واج‌آرایی	۳۱۵
توازن نحوی	۳۱۷
توازن نحوی از طریق تکرار ساخت	۳۱۸

۳۱۸.....	توازن نحوی از طریق تکرار حرف
۳۱۹.....	باهم آبی
۳۲۰.....	انسجام پیوندی
۳۲۰.....	ارتباط اضافی
۳۲۱.....	ارتباط سببی
۳۲۱.....	جمع بندی شگردهای انسجام متن در اوصاف منظومه یوسف و زلیخا
۳۲۱.....	شگردهای انسجام متن برای فضا سازی
۳۲۱.....	زمان
۳۲۲.....	مکان
۳۲۲.....	وصف اشیاء و گیاهان
۳۲۲.....	احوال شخصیت ها
۳۲۲.....	راوی سوم شخص برون داستانی (جامی)
۳۲۳.....	گفتگو
۳۲۳.....	صحنه (نما)
۳۲۴.....	وصف زمانه
۳۲۴.....	شگردهای انسجام متن برای شخصیت پردازی
۳۲۴.....	راوی سوم شخص برون داستانی (جامی)
۳۲۴.....	گفتگو
۳۲۵.....	شگردهای انسجام متن برای وصف کنش ها
۳۲۶.....	سلامان و اقبال
۳۲۶.....	انسجام دستوری
۳۲۶.....	حذف
۳۲۶.....	حذف نهاد (موصوف)/موصوف
۳۲۷.....	ارجاع
۳۲۹.....	ربط
۳۲۹.....	انسجام واژگانی
۳۲۹.....	تکرار

- توازن واژگانی ۳۲۹
- تکرار عین واژه ۳۳۰
- ردیف ۳۳۰
- انواع جناس غیر از جناس تام ۳۳۱
- توازن آوایی ۳۳۲
- واج آوایی ۳۳۲
- توازن نحوی ۳۳۵
- توازن نحوی از طریق تکرار حروف ربط ۳۳۵
- باهم آیی ۳۳۵
- انسجام پیوندی ۳۳۷
- تحلیل ارتباط جملات یک متن از طریق انسجام پیوندی ۳۳۷
- جمع‌بندی شیوه‌های انسجام متن در سلامان و ابسال ۳۳۸
- اوصافی که به منظور فضاسازی استفاده شده‌اند ۳۳۸
- وصف مکان ۳۳۸
- وصف احوال شخصیت‌ها ۳۳۹
- از زبان سوم شخص برون‌داستانی (جامی) ۳۳۹
- از زبان اول شخص درون‌داستانی (شخصیت) ۳۳۹
- اوصافی که به منظور شخصیت‌پردازی استفاده شده‌اند ۳۴۰
- اوصافی که برای وصف یک موضوع به کار می‌رود ۳۴۱
- اوصافی که برای وصف یک کنش به کار رفته است ۳۴۱
- فصل پنجم شاخصه‌های اوصاف در منظومه‌های غنایی** ۳۴۳
- شگردهای وصف در حوزه روایت ۳۴۳
- شیوه‌های شخصیت‌پردازی در سه منظومه ۳۴۴
- شیوه‌های فضاسازی در سه منظومه ۳۴۷
- ساخت روایت، در سه منظومه ۳۵۳
- شگردهای وصف در حوزه بلاغت ۳۵۴

۳۶۴.....	شگردهای وصف در حوزه انسجام متن
۳۶۴.....	انسجام دستوری
۳۶۵.....	انسجام پیوندی
۳۶۶.....	انسجام واژگانی
۳۶۶.....	تکرار
۳۷۱.....	باهم آیی
۳۷۳.....	منابع

پیش‌گفتار

وصف، مهم‌ترین و پرکاربردترین فنون در همه انواع ادبی است. شاعران فارغ از مفهوم اثر خود؛ از وصف برای ایجاد متنی تأثیرگذار استفاده می‌کنند، بنابراین بررسی و تحلیل اوصاف و شگردهایی که وصف از طریق آن‌ها خلق می‌شود؛ در تعیین بُعد ادبی اثر و تفکر خالق آن مؤثر است.

وصف، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزار تصویرپردازی، به سه شیوه در متون ادبی قابل بررسی است. در حالت اول وصف به‌صورت تک بیت یا در ابیات محدود در یک قطعه ادبی بیان می‌شود، در حالت دوم وصف به‌صورت یک بخش مجزا و به‌عنوان قسمتی از تنه اصلی داستان گنجانده می‌شود. در حالت سوم وصف موضوع اصلی یک قالب شعری است. این نوع از وصف دو آثار شاعران قرن چهارم و پنجم هجری چون رودکی، منوچهری، فرخی و... دیده می‌شود.

این فن در متون غنایی روایی عاشقانه، جادگاه ویژه دارد. به‌عنوان مثال وصف عاشق و معشوق (شخصیت‌پردازی) یکی از مهم‌ترین اوصاف داستان عاشقانه است و خالق اثر ادبی به شیوه‌های گوناگون از آن بهره می‌گیرد. این شگرد ادبی در انتقال مفهوم و تصویر مورد نظر شاعر در ذهن مخاطب، کارساز است. تصویر (ایماژ) مهم‌ترین عنصر معنوی متن ادبی است، درواقع «تصویر عبارت است از هرگونه کاربرد مجازی زبان که شامل همه صناعات و تمهیدات بلاغی از قبیل تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه، تمثیل و... است».^۱ وصف جزئی از تصویر است که به‌صورت استعاره، تشبیه یا غیر از آن شکل می‌گیرد. همچنین وصف، عنصر ثانوی هر روایت داستانی است که بازنمایی مکان، زمان و شخصیت‌ها از طریق آن صورت می‌گیرد. هر متن روایی ناگزیر از وصف است. اگرچه وصف می‌تواند به‌تنهایی وجود داشته باشد اما به‌خودی خود نمی‌تواند سازنده روایت

باشد، بنابراین وصف در متون روایی عاشقانه جایگاه ویژه پیدا می کند که بررسی و تحلیل شگردهای آن در درک فضای ذهن شاعر و آشنایی با سبک شعری شاعر کارساز است. جامی شاعر برجسته قرن نهم هجری، یکی از شاعران موفق در منظومه سرایی است که آثار بسیاری تألیف کرده است. وی در آثار خود برای جذاب کردن روایت ها؛ از اوصاف مفصل و متعدد؛ بسیار بهره برده است. شیوه استفاده هنرمندانه این شاعر از وصف، گویای خلاقیت شعری او است. بیشتر آثار این شاعر مضامین عرفانی و تعلیمی دارد اما یکی از مجموعه های ادبی مهم او، هفت اورنگ است که در جرگه آثار تقلید شده از نظامی قرار می گیرد و تلفیقی از مفاهیم عرفانی، تعلیمی و عاشقانه است. منظومه های لیلی و مجنون، یوسف و زلیخا و سلامان و ابدال جزء آثار عاشقانه هفت اورنگ است که شاعر به خاطر ویژگی روایی و عاشقانه؛ در آن ها از وصف؛ بسیار استفاده کرده است.

در کتاب حاضر، نویسنده با نگرشی همه جانبه به شیوه توصیفی-تحلیلی در حوزه روایت (براساس نظریه توماشفسکی، بارث، ژنت)، بلاغت، و انسجام متن با تأکید بر محور عمودی برای کشف شگردهای وصف براساس این سه حوزه و با طبقه بندی این شگردها به واکاوی سه منظومه (لیلی و مجنون، یوسف و زلیخا و سلامان و ابدال جامی) پرداخته و همه وصف های به کار رفته در سه منظومه (لیلی و مجنون، سلامان و ابدال، یوسف و زلیخا) که به شکل یک تنه اصلی و مستقل در آمده را انتخاب و سپس براساس کارکرد این اوصاف (شخصیت پردازی و فضا سازی یعنی بن مایه های ایستا و آزاد و آگاهاننده و نمایه خاص) در سه متن، تبیین و طبقه بندی نموده است. در حوزه روایت اوصاف بر اساس نظریه منتقدین ادبی طبقه بندی گردیده و تأثیر اوصاف بر شتاب روایت و پیرنگ تبیین شده است. علاوه بر این، کارکرد نمادین، توضیحی و تزینی اوصاف مشخص گردیده تا تأثیر اوصاف نمادین در القای مفهوم خاص بر متن مورد نظر آشکار گردد، در ادامه ساخت وصف ها در سه منظومه بررسی و در بعضی قسمت ها یک مقایسه اجمالی با آثار نظامی صورت گرفته است.

در فصل بلاغت، شگردهای بلاغی اوصاف تعیین و مشخص شده که در این سه اثر براساس اندیشه مورد نظر شاعر، چه تغییراتی در شگردهای وصف (تشبیه، استعاره) روی داده است. استفاده خلاقانه شاعر از بعضی آرایه‌ها (تناسب، تکرار، واج آرایی) در محور عمودی؛ و تأثیر این کاربرد خلاقانه بر مفهوم بررسی شده است. در حوزه انسجام متن به کشف شگردهای انسجام در اوصاف پرداخته شده تا علت خلق وصف‌های منسجم و یکپارچه، گسترش مفهوم و تصویر در محور عمودی اوصاف و موسیقی زیاد در کلام مشخص گردد. در ادامه، ویژگی‌ها به صورت آمار ارائه شده و براساس این داده‌ها شیوه و شگرد شاعر در وصف و در نتیجه تصویرپردازی تحلیل گردیده است.

تعیین شگردهای وصف در سه اثر جامی، سبک و سلیقه شاعر را در تصویرپردازی، شخصیت‌پردازی و فضا سازی (یعنی کارکردهای وصف) مشخص نموده و میزان غنایی بودن این اوصاف با توجه به شاخص‌های ارائه شده برای متون غنایی (روایت درونگرایانه، بعد عاطفی متن، بعد شعری متن، سادگی کلام، موسیقی زیاد در متن) مشخص می‌شود و در نهایت این مهم به دست می‌آید که اگرچه جامی یکی از مقلدین نظامی بوده است اما در وصف برای شخصیت‌پردازی و فضا سازی به شیوه خود عمل کرده است.

نتایج نشان می‌دهد اوصاف سه منظومه، براساس نظریه ژنت کارکرد تزیینی؛ توضیحی و نمادین دارد که در پیرنگ مؤثر نیست و از این جهت موجب ایجاد شتاب منفی در روایت می‌شود اما اوصاف نمادین مفاهیمی چون قداست، بزرگی، ثروت و... را به شخصیت می‌افزاید. شیوه‌های انسجام متن نشان می‌دهد که چگونه وصف‌هایی یکپارچه خلق شده است. انسجام دستوری مطالبی را که در ابیات یک وصف وجود دارد با یکدیگر مرتبط می‌کند و موجب می‌شود مفهومی خاص در محور عمودی ادامه یابد. انسجام واژگانی، مفاهیم را در محور عمودی گسترش داده و متن را به شدت آهنگین می‌سازد. در این قسمت استفاده از تکرار، ردیف و جناس در سه منظومه با یکدیگر تفاوت دارد، اما واج آرایی، در هر سه منظومه کاربرد زیاد دارد. انسجام پیوندی آرایه‌های

تشبیه، استعاره، کنایه و... را در محور عمودی بخش می‌کند. این شگردها در نهایت، اوصاف یک شخصیت را می‌سازد یا فضایی خاص را در ذهن تداعی می‌کند.

در نهایت براساس آمار و تحلیل‌های به‌دست آمده، مشخص گردید اوصاف در سه اثر جامی براساس شاخصه‌های متون غنایی (بعد شعری متن، کارکرد عاطفی، تعادل در لفظ و سادگی کلام، روایت درونگرایانه، انسجام و موسیقی) خلق شده است.

با توجه به مباحث مذکور، کتاب به پنج فصل تقسیم گردیده است. فصل اول کتاب، به مبانی و مقدمه‌ای در خصوص اوضاع سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی عصر تیموریان پرداخته، در فصل دوم، شگردهای وصف در حوزه روایت مورد بررسی قرار گرفته، در فصل سوم، شگردهای وصف در حوزه بلاغت مطرح گردیده و در فصل چهارم به شگردهای وصف در حوزه انسجام متن و در پایان در فصل پنجم به ویژگی‌های مهم متون غنایی پرداخته شده است.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از کلیه بزرگوارانی که خالصانه مرا در به ثمر رساندن این اثر یاری نمودند سپاسگزاری نمایم.

از خانواده عزیزم که همواره مشوق من در امر تحصیل بوده‌اند و موجبات آرامش و ادامه تحصیل مرا فراهم نمودند و همچنین از استادان ارجمندم که با راهنمایی‌های ارزنده‌شان در تحریر این کتاب - که برگرفته از پایان نامه دکتری اینجانب می‌باشد - مرا مورد لطف و محبت خویش قرار داده نهایت تشکر را دارم.

دکتر هاجر فتحی

تابستان ۱۴۰۰